

31 SLACHTOFFERS IN HET STRAFPROCES

De (in)effectiviteit van slachtofferdeelname aan het strafproces: Wat weten we en wat nog niet?

Maarten Kunst & Antony Pemberton

31.1 INLEIDING

De maatschappelijke positie van slachtoffers van criminaliteit is de afgelopen decennia sterk verbeterd. Lange tijd was het slachtoffer 'the forgotten party', maar vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is hier verandering in gekomen (Groenhuisen & Letschert, 2008). De overheid begon in te zien dat bij de aanpak van criminaliteit de focus niet uitsluitend gericht moest zijn op de vervolging en berechting van de dader, maar dat ook rekening moest worden gehouden met de behoeften en belangen van slachtoffers. In de literatuur worden hiervoor verschillende verklaringen gegeven (zie bijv. Groenhuisen, 2008). In de eerste plaats was door de toename van criminaliteit sinds de jaren zestig ook sprake van meer slachtoffers. Slachtofferschap van criminaliteit en de schade die daar het gevolg van was gingen dus een groter maatschappelijk probleem vormen. In de tweede plaats waren burgers in diezelfde periode een stuk mondiger geworden en dat gold ook voor slachtoffers. Met name vrouwelijke slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld lieten onder invloed van de vrouwenbeweging van zich horen en pleitten voor maatregelen om dergelijk geweld tegen te gaan en zorg te dragen voor de opvang en bescherming van slachtoffers (Boutellier, 1993). In de derde plaats was Nederland in de jaren zeventig opgeschrikt door een reeks terroristische aanslagen door Zuid-Molukse jongeren. Bij de aanslagen werden veel onschuldige burgers gedood en na afloop werd duidelijk dat veel overlevenden kampten met ernstige psychologische problemen. De overheid voelde zich verantwoordelijk voor de psychosociale hulpverlening aan deze groep slachtoffers (Hermans, 2010).

Aanvankelijk leidde de toegenomen aandacht voor slachtoffers voornamelijk tot verbetering van opvang- en hulpverleningsmogelijkheden aan vrouwelijke slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld. Zo werd in 1974 in Amsterdam het eerste blijf-van-mijn-lijfhuis geopend voor vrouwen die het slachtoffer waren geworden van huiselijk geweld, en werden telefonische hulplijnen en lotgenotengroepen in het leven geroepen voor vrouwen die het slachtoffer van verkrachting waren geworden (Boutellier, 1993; Hermans, 2010). Begin

jaren tachtig breidde de hulpverlening zich uit naar andere groepen slachtoffers; in Groningen, Amsterdam en Rotterdam werden hulpverleningsprojecten gestart waar elk slachtoffer van criminaliteit aan kon deelnemen. Deze projecten waren de voorlopers van de organisatie Slachtofferhulp Nederland, die in 2002 werd opgericht (Van Dijk, 2009; Van Dijk & Van Mierlo, 2009).

Halverwege de jaren tachtig trachtte de overheid ook de behandeling van slachtoffers tijdens het strafproces te verbeteren (Groenhuijsen, 1995); door het opstellen van enkele richtlijnen hoopte de overheid een correcte bejegening van en adequate informatieverschaffing aan slachtoffers van misdrijven door de politie te bevorderen en de politie aan te sporen om zo veel mogelijk informatie te verzamelen over de door het slachtoffer geleden schade.¹ Omdat onderzoek uitwees dat deze richtlijnen vaak niet werden nageleefd, werd begin jaren negentig de Wet Terwee ingevoerd. Deze wet maakte het voor slachtoffers makkelijker om zich als benadeelde partij in het strafproces te voegen met een vordering tot schadevergoeding. Hierdoor hoefden zij niet langer gebruik te maken van de kostbare weg via de civiele rechter om hun schade vergoed te krijgen (Kool & Moerings, 2001). Daarnaast werd een nieuwe richtlijn ingevoerd, waarbij de verplichting tot correcte bejegening van en informatieverschaffing aan slachtoffers werd uitgebreid naar slachtoffers van overtredingen (Slotboom & Wemmers, 1994).

Mede onder invloed van Europese regelgeving is de wettelijke positie van slachtoffers in het strafproces de afgelopen jaren verder versterkt en zijn zij een volwaardige ‘deelnemer’ aan het strafproces geworden.² In 2004 is voor slachtoffers van bepaalde ernstige misdrijven het spreekrecht ingevoerd, en in 2011 zijn het recht op correcte bejegening en het recht op ontvangst van informatie wettelijk verankerd middels de Wet versterking positie slachtoffers. Bij deze laatste wet hebben slachtoffers ook het recht gekregen om zelf stukken aan het dossier toe te voegen. Ten slotte is in 2017 de Wet minimumnormen slachtoffers ingevoerd. Deze wet regelt onder meer dat slachtoffers tijdens het strafproces recht hebben op bescherming. Een belangrijke vraag die bij al deze initiatieven gesteld kan worden, is in hoeverre zij de positie van slachtoffers in het strafproces daadwerkelijk verbeterd hebben. In dit hoofdstuk zullen we deze vraag proberen te beantwoorden aan de hand van empirisch onderzoek dat sinds de invoering van de Wet Terwee in Nederland is uitgevoerd. Dat kunnen we echter pas doen nadat we de belangrijkste begrippen nader hebben afgebakend.

1 Het gaat hierbij om respectievelijk de Richtlijn De Beaufort en de Richtlijnen Vaillant I en II (zie Groenhuijsen, 1995; Wemmers et al., 1994; Wemmers, 1996).

2 Anders dan in veel andere westerse landen zijn slachtoffers in het Nederlandse strafproces geen ‘partij’ in het strafproces. Dit betekent dat zij hun processuele rechten niet rechtens kunnen afdwingen.

31.2 AFBAKENING

In dit hoofdstuk staan twee begrippen centraal, namelijk ‘deelname aan het strafproces’ en ‘effectiviteit’. Onder ‘deelname aan het strafproces’ verstaan we elke vorm van actieve en passieve participatie door slachtoffers of nabestaanden vanaf het moment dat de politie is gestart met het verrichten van opsporingshandelingen tot en met de berechting van de dader (cf. Wemmers, 1996). Afgaande op titel IIIA van het Wetboek van Strafvordering (Sv) kunnen voor beide typen participatie verschillende modaliteiten worden onderscheiden. De belangrijkste actieve participatierechten zijn: (1) het recht om zich in het strafproces te voegen met een vordering benadeelde partij (art. 51f Sv), (2) het recht om tijdens de terechtzitting te mogen spreken (art. 51e Sv), (3) het recht om kennis te mogen nemen van processtukken (art. 51b lid 1 Sv), en (4) het recht om stukken te mogen toevoegen aan het dossier (art. 51b lid 2 Sv). De belangrijkste passieve participatierechten zijn: (1) het recht op correcte bejegening (art. 51aa Sv) en (2) het recht op ontvangst van informatie over het verloop van het strafproces (art. 51ac Sv). Voor al deze rechten zullen we het beschikbare empirische onderzoek de revue laten passeren. Rechten die de deelname door slachtoffers aan het strafproces bevorderen, zoals het recht op informatie over het verkrijgen van toegang tot bepaalde rechten (art. 51ab Sv), of deze deelname vergemakkelijken, zoals het recht op rechtsbijstand (art. 51c Sv), zullen we buiten beschouwing laten. Deze rechten hebben namelijk slechts indirect betrekking op de deelname van slachtoffers aan het strafproces. Ook het recht om geïnformeerd te worden over herstelrechtvoorzieningen (art. 51h Sv) laten we buiten beschouwing, omdat dergelijke voorzieningen geen onderdeel vormen van het strafproces.³

Het begrip ‘effectiviteit’ zullen we breed interpreteren; omdat het, zowel op ethische gronden als vanuit een oogpunt van rechtsgelijkheid, vaak bezwaarlijk is om slachtoffers aan experimenteel onderzoek te onderwerpen, zullen we ook niet-experimentele studies bespreken. Dergelijke studies kunnen immers wel een voorzichtige indicatie van mogelijke(in)effectiviteit geven. Wel zullen we ons hierbij voornamelijk beperken tot kwantitatieve studies waarin uitkomstmaten zijn onderzocht die aansluiten bij de belangrijkste doelstellingen van de diverse participatierechten. Problematisch hierbij is dat de wetgever zelden expliciete doelstellingen heeft geformuleerd. Alleen voor het recht tot voeging met een vordering benadeelde partij en het spreekrecht is dit gebeurd; deze rechten hebben respectievelijk tot doel het verkrijgen van schadevergoeding door slachtoffers te vereenvoudigen en het begin van emotioneel herstel van slachtoffers te bevorderen door hen een

3 De rechter dient overigens wel rekening te houden met een overeenkomst die tussen het slachtoffer en de verdachte is opgesteld als gevolg van een bemiddelingstraject (art. 51h lid 2 Sv).

stem in het strafproces te geven.⁴ Op basis van de literatuur kan echter worden aangenomen dat ook de andere participatierechten bepaalde doelstellingen hebben. Zowel het recht op correcte bejegening als het recht op ontvangst van informatie over het verloop van het strafproces lijkt vooral tot doel te hebben gehad secundaire victimisatie (dat wil zeggen een verergering van het leed van slachtoffers door hun deelname aan het strafproces; cf. Montada, 1994) te voorkomen en slachtoffers erkenning te bieden voor hetgeen zij hebben meegemaakt (vgl. Groenhuijsen & Slump, 2013; Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013). Ten slotte lijkt de wetgever – geïnspireerd door de literatuur over procedurele rechtvaardigheid – met de codificatie van de verschillende participatierechten ook de bedoeling te hebben gehad het vertrouwen van slachtoffers in politie en justitie en hun bereidheid tot medewerking aan het strafproces (bijv. in de vorm van het afleggen van een getuigenverklaring) te vergroten (vgl. Pemberton, Aarten, & Mulder, 2017; Wemmers & Van Rongen, 1994). Bij de bespreking van empirisch onderzoek naar de effectiviteit van slachtofferwetgeving zullen we primair van deze doelen uitgaan. Daarnaast zullen we, voor zover daar onderzoek naar is gedaan, ook aandacht besteden aan onderzoek naar ongewenste uitkomsten. Indien een studie door theorie gestuurd is, zullen we aangeven door welke wetenschappelijke of beleidstheorie de onderzoekers zich hebben laten inspireren.⁵

31.3 OVERZICHT EMPIRISCH ONDERZOEK IN NEDERLAND

31.3.1 Actieve participatie

31.3.1.1 Het recht om zich in het strafproces te voegen met een vordering benadeelde partij

Naar de mogelijkheid om zich als slachtoffer met een vordering benadeelde partij in het strafproces te voegen is behoorlijk veel empirisch onderzoek verricht (zie voor een overzichtsstudie Slotboom & Wemmers, 1994). Veel studies hebben zich echter primair gericht

4 Dit blijkt uit de memorie van toelichting (*Kamerstukken II 2000/01, 27632, nr. 3, p.4.*). We merken hierbij op dat er bij de formulering van de doelstelling van het spreekrecht vraagtekens geplaatst zijn (zie Lens et al., 2010). Wat bedoeld wordt met emotioneel herstel blijft onduidelijk, en waarom het een *begin* van het herstel zou moeten zijn eveneens.

5 Hoewel we veel studies kennen, hebben we zowel de nationale als de internationale literatuur onderworpen aan een quickscan om te voorkomen dat onderzoeken die voor ons onbekend waren niet zouden worden besproken. Daarnaast hebben we de websites van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), verschillende universitaire onderzoeksinstituten, onderzoeksinstituten van de Rijksoverheid, commerciële onderzoeksbureaus en subsidieverstrekkingen geraadpleegd om voor ons onbekende studies te identificeren. Indien een website geen of ogenschijnlijk onvolledige informatie verschaftte, hebben we een relatie van de betreffende instantie benaderd met het verzoek om ons een overzicht van relevante studies toe te sturen.

op de werklastvergroting die de Wet Terwee voor professionals binnen de strafrechtsketen teweeg heeft gebracht (bijv. KPMG Klynveld Management Consultants, 1993, 1994a, 1994b) en op het in kaart brengen van (mogelijke) juridische knelpunten in de uitvoeringspraktijk (bijv. Kool & Moerings, 2001). Deze onderzoeken zullen we hier niet bespreken, omdat zij niets zeggen over mogelijke (in)effectiviteit. De studies die we wel bespreken, gaan over de frequentie waarmee slachtoffers jaarlijks van de voegingsmogelijkheid gebruikmaken. Ook op basis van deze studies kan niet worden bepaald of de Wet Terwee, zoals door de wetgever werd beoogd, het voor slachtoffers eenvoudiger heeft gemaakt om geleden schade vergoed te krijgen, maar wel kan op grond van deze studies iets gezegd worden over het succes dat deze wet heeft gehad voor slachtoffers. Hun resultaten suggereren namelijk dat de voegingsmogelijkheid voorziet in een behoefte van een grote groep slachtoffers, maar dat niet alle slachtoffers die van deze mogelijkheid gebruikmaken slagen in het verkrijgen van schadevergoeding. Uit een analyse van registratiedata van het Openbaar Ministerie door Van Wingerden, Moerings en Van Wilsem (2007) blijkt bijvoorbeeld dat in de periode 1996-2005 in 98.529 (59,7%) van de in totaal 164.979 in Nederland afgedane strafzaken het slachtoffer zich had gevoegd in het strafproces met een vordering benadeelde partij. In een derde van deze zaken werd de vordering niet-ontvankelijk verklaard, in 38% van de zaken werd de vordering volledig toegewezen, in 4% werd deze volledig afgewezen, en in de resterende zaken (N = 20.159) was sprake van zogenoemde 'meerdere uitspraken'. In dergelijke gevallen wordt de vordering bijvoorbeeld gedeeltelijk niet-ontvankelijk verklaard en gedeeltelijk toegewezen. Een vergelijkbare, eveneens voor heel Nederland representatieve studie is gedaan door Kool et al. (2016) over de periode 2010-2014. Uit deze studie bleek dat in deze periode in 89.548 (17,5%)⁶ van de in totaal 513.154 afgedane zaken een slachtoffer zich had gevoegd met een vordering benadeelde partij. In 22,5% van deze zaken werd de vordering niet-ontvankelijk verklaard.⁷ Helaas vermeldden de onderzoekers niet in hoeveel zaken de vordering werd toe- of afgewezen. Ten slotte hebben Van Vianen, Maaskant, Wijers en Ter Woerds (2007) onderzocht hoe vaak in mensenhandelzaken gebruik wordt gemaakt van de voegingsmogelijkheid. Ook hun onderzoek is representatief voor heel Nederland. Zij bestudeerden hiervoor de dossiers van alle 173 strafzaken waarin in 2006 volgens registratiedata van het Openbaar Ministerie één of meer verdachten waren gedagvaard wegens hun betrokkenheid bij mensenhandel.

6 We hebben niet kunnen achterhalen waarom slachtoffers zich in de periode 1996-2005 relatief vaker voegden in het strafproces met een vordering benadeelde partij dan in de periode 2010-2014.

7 Dat dit percentage voor de periode 2010-2014 lager ligt dan voor de periode 1996-2005, hangt mogelijk samen met de invoering van de Wet versterking positie slachtoffers per 1 januari 2011 en het daarbij gewijzigde ontvankelijkheidscriterium. Vanaf dat moment geldt dat de behandeling van de vordering benadeelde partij 'geen onevenredige belasting' voor het strafproces mag opleveren, terwijl daarvoor geen sprake mocht zijn van een vordering die 'niet eenvoudig van aard' was.

In totaal voegden 33 slachtoffers zich met een vordering benadeelde partij in deze zaken. In 23 gevallen werd deze vordering toegewezen.

Of gebruikmaking van de voegingsmogelijkheid onbedoelde en ongewenste effecten heeft gesorteerd, is bij ons weten nooit onderwerp van empirisch onderzoek geweest.

31.3.1.2 Het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring

Zoals in de inleiding al werd opgemerkt, hebben slachtoffers sinds 2005 de mogelijkheid om tijdens de terechtzitting te spreken over de gevolgen van het misdrijf. Helemaal nieuw was deze mogelijkheid niet; vanaf 2004 hadden zij namelijk al de mogelijkheid om, al dan niet met behulp van een medewerker van Slachtofferhulp Nederland, een schriftelijke slachtofferverklaring op te stellen en die door de officier van justitie aan het dossier te laten toevoegen. Deze mogelijkheid had aanvankelijk geen specifieke wettelijke grondslag, maar sinds 2011 – toen de Wet versterking positie slachtoffers werd ingevoerd – kan deze mogelijkheid worden geschaard onder het recht om van belang geachte stukken aan het dossier te mogen toevoegen.

Evenals het onderzoek naar de vordering benadeelde partij hebben studies naar de gebruikmaking van het spreekrecht en het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring vooral getracht de frequentie waarmee dit gebeurt in kaart te brengen. De resultaten van deze studies suggereren dat slachtoffers het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring prefereren boven de gebruikmaking van het spreekrecht. Aan de hand van gegevens van Slachtofferhulp Nederland rekenden Lens, Pemberton en Groenhuijsen (2010) bijvoorbeeld uit dat in 2008 ongeveer 3000 slachtoffers aan deze instantie het verzoek deden om hen te helpen bij het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring, en dat slechts 200 slachtoffers het verzoek deden om te worden voorbereid op het afleggen van een mondelinge verklaring ter terechtzitting (zie hierover Lens et al., 2010). Ook suggereren de resultaten van deze studies dat de populariteit van de schriftelijke slachtofferverklaring de afgelopen jaren fors is toegenomen. Zo suggereert een onderzoek van Kool en collega's dat het aantal ingediende schriftelijke slachtofferverklaringen in 2005 nog minder dan

1000 bedroeg (zie Kool Passier & Beijer, 2006⁸), terwijl dit volgens de berekening van Lens et al. in 2008 dus al rond de 3000 lag.⁹

Zoals gezegd, had de introductie van het spreekrecht tot doel het emotionele herstel van slachtoffers te bevorderen. Of gebruikmaking van het spreekrecht inderdaad een therapeutisch effect heeft, is eenmaal onderzocht (zie Lens, 2014; Lens et al., 2010; Lens et al., 2015). In dit onderzoek werden 293¹⁰ slachtoffers via zeven slachtofferinformatieloketten benaderd om op twee momenten een vragenlijst in te vullen (twee weken vóór de terechtzitting en twee erna) en deel te nemen aan een face-to-face- of telefonisch interview (vier weken ná de terechtzitting); 119 (40,6%) van hen vulden beide vragenlijsten in en namen deel aan het interview. Uit het onderzoek bleek dat slachtoffers die gebruik hadden gemaakt van het spreekrecht of een schriftelijke slachtofferverklaring hadden opgesteld, geen grotere afname in symptomen van posttraumatische stressstoornis (PTSS) hadden ervaren dan slachtoffers die hier geen gebruik van hadden gemaakt.¹¹ Wel hadden zij de indruk meer controle over hun herstelproces te hebben gekregen dan slachtoffers die geen gebruik hadden gemaakt van het spreekrecht en geen schriftelijke slachtofferverklaring hadden opgesteld.¹² Tussen slachtoffers die gebruik hadden gemaakt van het spreekrecht en slachtoffers die een schriftelijke slachtofferverklaring hadden opgesteld, werden geen verschillen in ervaren controle gevonden (Lens et al., 2010). Hoewel het te vroeg is om op basis van deze enkele en bovendien niet voor alle spreekrechtigde slachtoffers represen-

8 Volgens dit onderzoek, dat zich baseerde op gegevens van het Openbaar Ministerie, zijn in de periode van 1 januari tot en met 31 december 2005 226 schriftelijke slachtofferverklaringen opgesteld in de toenmalige parketten Alkmaar, Assen, Den Haag, Middelburg, Roermond en Utrecht. Over de andere parketten waren weliswaar geen gegevens bekend, maar omdat er toen nog negentien parketten bestonden, kan voorzichtig worden aangenomen dat er in heel Nederland in totaal ongeveer drie tot vier keer zoveel schriftelijke slachtofferverklaringen zijn opgesteld, minder dan 1000 dus.

9 Recente cijfers van Slachtofferhulp Nederland suggereren dat het aantal schriftelijke slachtofferverklaringen inmiddels nog hoger ligt; blijkens het jaarverslag van deze organisatie over 2018 zijn in dat jaar 4276 slachtoffers begeleid bij de gebruikmaking van het spreekrecht en/of het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring.

10 Overigens was het aanvankelijk de bedoeling om 642 slachtoffers te benaderen, maar in 34 gevallen had de zitting reeds plaatsgevonden, in 277 gevallen was geen telefoonnummer bekend en in 38 gevallen was het slachtoffer telefonisch niet bereikbaar.

11 Op basis van een niet gepubliceerde secundaire analyse kwam Winkel (2012) daarentegen tot de conclusie dat wel sprake was van een *anti*-therapeutisch effect; slachtoffers die gebruik hadden gemaakt van het spreekrecht of een schriftelijke slachtofferverklaring hadden opgesteld bleken daarna meer gevoelens van boosheid te hebben dan ervoor. Deze toename in boosheid deed zich niet voor onder slachtoffers die dit niet hadden gedaan. Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat er een aanzienlijk verschil bestond op de voormeting tussen de slachtoffers die wel en degenen die niet gebruik maakten van het spreekrecht/de schriftelijke slachtofferverklaring. De slachtoffers die hiervan gebruikmaakten, rapporteerden vooraf een hoger klachtenniveau dan degenen die dat niet deden. Het is daarom de vraag of beide groepen slachtoffers wel met elkaar vergeleken kunnen worden (zie ook Lens, Pemberton & Bogaerts, 2013).

12 Overigens voelden de respondenten die gebruik hadden gemaakt van het spreekrecht of een schriftelijke slachtofferverklaring hadden opgesteld zich daardoor ook 'meer erkend in het strafproces'.

tatieve studie conclusies te trekken, suggereren de resultaten dat het vinden van een therapeutisch effect door gebruikmaking van het spreekrecht mogelijk afhangt van de manier waarop het begrip ‘emotioneel herstel’ wordt geoperationaliseerd; indien slachtoffers wordt gevraagd naar de klachten die zij ervaren, dan lijkt vooralsnog geen sprake te zijn van een therapeutisch effect. Wordt hun daarentegen gevraagd naar de controle die zij ervaren over hun herstelproces, dan lijkt zo’n effect wel te bestaan (zie ook Letschert & Pemberton, 2012).

Ten slotte heeft één studie onderzoek gedaan naar een mogelijk onbedoeld en ongewenst effect van gebruikmaking van het spreekrecht, namelijk het effect van spreken op de bestraffing van de dader (Kampen, De Keijser & Schoep, 2013). Het Wetboek van Strafrecht verzet zich weliswaar niet tegen afstemming van de straf op hetgeen het slachtoffer tijdens de terechtzitting zegt over de gevolgen die hij (of zij) door het misdrijf heeft ervaren, maar dit zou in gelijke mate zowel in het nadeel als in het voordeel van de dader gedaan moeten kunnen worden. Op een geaggregeerd niveau zouden dan ook geen verschillen in strafzwaarte mogen bestaan tussen zaken waarin het slachtoffer gebruik heeft gemaakt van het spreekrecht, en zaken waarin het slachtoffer hiervan heeft afgezien of zich heeft beperkt tot het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring. Indien zulke verschillen wel bestaan, dan is sprake van rechtsongelijkheid tussen daders in wier zaak wel en daders in wier zaak geen gebruik is gemaakt van het spreekrecht (vgl. Bosma, 2019; Myers, Johnson & Nuñez, 2018). In de studie kregen 349 rechtenstudenten een fictief dossier van een strafzaak voorgelegd. Het dossier bevatte onder andere informatie over het misdrijf en het letsel dat het slachtoffer had opgelopen. Alle respondenten werd verteld dat de rechtbank de verdachte die terechtstond voor het misdrijf daaraan schuldig achtte. De informatieverstrekking aan de respondenten verschilde daarentegen voor wat betreft de gevolgen die het slachtoffer door het misdrijf had ervaren; sommige respondenten kregen een video te zien van een slachtoffer dat tijdens de terechtzitting een schriftelijke slachtofferverklaring voorlas, terwijl andere een kopie van de schriftelijke slachtofferverklaring kregen voorgelegd of helemaal geen informatie over de gevolgen van het misdrijf voor het slachtoffer ontvingen. Toekenning aan de verschillende condities geschiedde random. Nadat de deelnemende studenten het dossier hadden bestudeerd, werd hun gevraagd om aan te geven hoe zwaar de dader volgens hen gestraft zou moeten worden. De strafzwaarte bleek niet te verschillen tussen de drie groepen (Kampen et al., 2013). Hoewel de geringe ecologische validiteit van deze studie het niet toelaat om te concluderen dat de gebruikmaking van het spreekrecht (en het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring) niet leidt tot systematische rechtsongelijkheid in zaken waarin wel en zaken waarin geen gebruik van dit recht wordt gemaakt, zijn haar resultaten hoopgevend in het licht van de door het strafrecht nagestreefde rechtsgelijkheid en lijken deze in lijn te zijn met de internationale literatuur (vgl. Myers et al., 2018).

31.3.1.3 Het recht op dossierinzage en het recht op toevoeging van stukken aan het dossier

Bij ons weten is eenmaal onderzoek gedaan naar het recht op inzage in het dossier en het recht op toevoeging van stukken aan het dossier (zie Elbers, Meijer, Becx, Schijns & Akkermans, 2018). In dit onderzoek zijn 434 slachtofferadvocaten via de Raad voor de rechtspraak benaderd voor het invullen van een vragenlijst; 148 (34,1%) van hen hebben dit gedaan en zijn in het onderzoek geïnccludeerd. In de vragenlijst werd onder meer gevraagd naar de knelpunten die hun cliënten bij het uitoefenen van het recht op dossierinzage en het recht op toevoeging van stukken ervaren. Het lage responspercentage en het crosssectionele karakter van deze studie maken het onmogelijk om uitspraken over (in)effectiviteit te doen, maar ze geven wel enig inzicht in de mate waarin slachtoffers succesvol zijn in het uitoefenen van beide rechten. Zo gaven 102 (68,9%) respondenten aan dat hun cliënten obstakels ervaren bij het uitoefenen van het recht op dossierinzage. Voor wat betreft het recht op toevoeging van stukken aan het dossier gaven 33 (22,3%) respondenten aan dat hun cliënten hierbij obstakels ervaren. Hoewel de onderzoekers hier niet naar hebben gekeken, is voorstelbaar dat deze obstakels voor slachtoffers een potentiële bron van secundaire victimisatie vormen en het vertrouwen dat slachtoffers hebben in het Openbaar Ministerie en de rechtspraak geen goed doen.

In aanvulling op de vragenlijst hebben de onderzoekers verdiepende interviews afgenomen onder twintig professionals die beroepsmatig te maken hebben met slachtoffers van criminaliteit. Het ging hierbij niet alleen om slachtofferadvocaten; ook medewerkers van Slachtofferhulp Nederland, de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht werden geïnterviewd. Vanwege hun kwalitatieve karakterkunnen ook op basis van deze interviews geen uitspraken over (in)effectiviteit worden gedaan. Desalniettemin geven ook hun resultaten enig inzicht in de mate waarin slachtoffers succesvol zijn in het uitoefenen van het recht op dossierinzage en het recht op toevoeging van stukken. De geïnterviewden gaven onder meer aan dat slachtoffers bijna nooit gebruik willen maken van deze rechten en dat degenen die dat wel doen, daarbij, zoals ook uit het vragenlijstonderzoek bleek, met diverse obstakels geconfronteerd kunnen worden. Slachtoffers die het dossier willen inzien, lijken bijvoorbeeld schriftelijk te moeten verzoeken om inzage en daarbij te moeten aangeven waarom zij inzage wensen.

Naar de onbedoelde en ongewenste effecten van recht op inzage in het dossier en het recht op toevoeging van stukken aan het dossier is bij ons weten nog nooit onderzoek gedaan.¹³

13 Overigens zinspeelde een van de geïnterviewde respondenten voor wat betreft het recht op toevoeging van stukken aan het dossier wel op een mogelijk onbedoeld en ongewenst gevolg. Door de gebruikmaking van

31.3.2 *Passieve participatie*

31.3.2.1 **Het recht op correcte bejegening**

Er is veel onderzoek verricht naar de manier waarop slachtoffers worden bejegend tijdens het strafproces door politie en justitie. Voor een groot deel heeft dit onderzoek zich gericht op het beschrijven van de manier waarop slachtoffers in de praktijk bejegend worden (zie bijv. Goderie, Verkuyl & Overgaag, 2001) en op het identificeren van problemen die aan een correcte bejegening van slachtoffers in de weg kunnen staan (zie bijv. Drost, Goedvolk, Jongebreur & Walberg, 2014). Daarnaast is ook onderzoek verricht op basis waarvan voorzichtige uitspraken over (in)effectiviteit kunnen worden gedaan. Begin jaren negentig onderzochten Wemmers en collega's in hoeverre de invoering van de Wet Terwee en in het bijzonder de daarbij behorende richtlijn op het gebied van slachtofferbejegening de potentie had om ook daadwerkelijk tot een verbetering van slachtofferbejegening te komen (zie Wemmers & Van Rongen, 1994; Wemmers, Van Rongen & Servais, 1994). Voor het onderzoek benaderden zij 638 slachtoffers, van wie er 342 werden geworven in de arrondissementen 's-Hertogenbosch en Dordrecht en 296 in de arrondissementen Den Haag en Assen. Omdat in de twee eerstgenoemde arrondissementen de Wet Terwee, bij wijze van pilot, kort na de start van het onderzoek zou worden ingevoerd, maar niet in de twee andere, was het mogelijk om te bekijken of slachtoffers in de twee pilotarrondissementen zich na invoering van de Wet Terwee beter bejegend voelden dan ervoor en of zij hierin verschilden van de slachtoffers in de twee andere arrondissementen. Dit deden de onderzoekers door bij hen twee face-to-face-interviews af te nemen: één voor de invoering van de Wet Terwee en één erna. Slachtoffers in de pilotarrondissementen bleken na de invoering van de Wet Terwee geen wezenlijke verandering te hebben ervaren in de manier waarop zij door de politie, het Openbaar Ministerie en de rechtbank (indien hun aangifte tot een rechtszaak leidde) waren bejegend ten opzichte van de periode voor invoering van de Wet Terwee. De mate waarin zij zich correct bejegend hadden gevoeld, verschilde bovendien niet van de slachtoffers uit de controlearrondissementen. Voor wat betreft hun vertrouwen in de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht en hun neiging tot normovertredend gedrag werden vergelijkbare resultaten gevonden. Volgens de onderzoekers had het uitblijven van effecten van de invoering van de Wet Terwee mogelijk te maken met de gebrekkige implementatie hiervan in de pilotarrondissementen; vóór noch ná invoering van de wet waren er grote verschillen in de manier waarop slachtoffers feitelijk door de politie, het Openbaar Ministerie en de rechtbank werden behandeld. Een andere verklaring is de geringe bereidheid tot deelname aan de interviews; in de pilotarrondissementen namen slechts 96 (28%) slachtoffers deel aan beide interviews, en in de andere

dit recht zouden rechters volgens hem/haar de beweegredenen van slachtoffers om aangifte te doen in twijfel kunnen gaan trekken.

twee arrondissementen slechts 97 (33%). De deelnemende slachtoffers waren dus waarschijnlijk niet representatief voor de slachtoffers die aanvankelijk waren benaderd voor deelname aan het onderzoek, laat staan dat zij representatief voor alle slachtoffers waren.

De studie van Wemmers en collega's (Wemmers & Van Rongen, 1994; Wemmers et al., 1994) is bij ons weten de enige studie waarin middels een quasi-experimentele opzet de effectiviteit is onderzocht van een richtlijn die tot doel had de bejegening van slachtoffers te verbeteren. Sindsdien is de bejegening van slachtoffers vooral onderzocht door afname van vragenlijsten onder grote groepen slachtoffers die met politie en justitie of hulpverleningsinstanties in aanraking zijn geweest. Vanwege het crosssectionele karakter van deze vragenlijstsonderzoeken kan op basis van hun resultaten niet worden vastgesteld of de wetwijziging waarbij het recht op correcte bejegening in het Wetboek van Strafvordering is opgenomen, heeft geresulteerd in een verbetering van de bejegening van slachtoffers. Wel geven zij een indicatie van de kwaliteit van de bejegening van slachtoffers binnen de strafrechtssketen. Een van de bekendste studies is de Slachtoffermonitor. Deze monitor wordt sinds 2012 periodiek afgenomen onder slachtoffers die aangifte hebben gedaan bij de politie.¹⁴ Vragen over de bejegening van slachtoffers door politie en justitie en hun ketenpartners maken een belangrijk onderdeel uit van de monitor (zie Klerx-van Mierlo, Pemberton & Lodewijks, 2011; Van Mierlo, Pemberton & Van Tol, 2009) en hebben onder andere tot doel het Ministerie van Justitie en Veiligheid inzicht te geven in de mate waarin politie en justitie en hun ketenpartners het recht op correcte bejegening, zoals dat in 2011 in het Wetboek van Strafvordering is opgenomen, naleven. De antwoorden die de respondenten op deze vragen geven, suggereren dat de meeste slachtoffers van mening zijn correct te zijn bejegend door de verschillende instanties waarmee zij tijdens het strafproces te maken hebben gehad, maar ook dat een substantiële minderheid een tegengestelde mening is toegedaan (Timmermans, Van den Tillaart & Homburg, 2012, 2013; Andringa, Klein Kranenburg, Bouwmeester & Ten Doeschot, 2017a, 2017b).¹⁵ Dit was zowel bij de eerste als tweede afname van de Slachtoffermonitor het geval. Zo was bij de eerste meting 7% van de respondenten (zeer) negatief over de bejegening door de politie, 19% over de bejegening door het Openbaar Ministerie en 11% over de bejegening door de rechter (Timmermans et al., 2012, 2013). Bij de tweede meting bedroegen deze percentages respectievelijk

14 Overigens werden soortgelijke vragenlijstsonderzoeken ook al eerder uitgevoerd (zie bijv. Alta, Van Erp, Nienhuis, Verberk & Verberk, 2001; Koolen, Van der Heide & Ziegelaar, 2005; Winkel, Spapens & Letschert, 2006).

15 Voor de eerste afname zijn door Van den Tillaart, Timmermans en Homburg (2014) en Ten Boom (2016) secundaire analyses uitgevoerd om te bezien waarin slachtoffers die ontevreden zijn verschillen van slachtoffers die dat niet zijn. Hieruit bleek onder meer dat deze slachtoffers vaker te maken hadden gekregen met een voor hen onbevredigende uitkomst van de strafzaak (de verdachte werd bijv. niet vervolgd of veroordeeld).

9%, 14% en 10% (Andringa et al., 2017a).¹⁶ Anderzijds geldt ook voor deze onderzoeken dat sprake was van een laag responspercentage; bij de eerste meting bedroeg de respons 23% en bij de tweede 30%. Hun resultaten zijn dus mogelijk niet representatief voor alle slachtoffers die aangifte doen.

Ten slotte hebben drie onderzoeken gekeken naar het verband tussen de mate waarin slachtoffers zich correct bejegend hebben gevoeld door politie en justitie en enkele andere uitkomstmaten. Geïnspireerd door het werk van Lind en Tyler (1988) over de procedurele rechtvaardigheidstheorie, heeft Wemmers een secundaire analyse uitgevoerd op de data die zij samen met haar collega's voor de hiervoor besproken studie had verzameld (Wemmers, 1995, 1996, 1999). Zij wilde namelijk weten of, zoals door de procedurele rechtvaardigheidstheorie beweerd wordt, de mate waarin de respondenten zich correct bejegend hadden gevoeld, positief samenhang met enerzijds hun vertrouwen in de politie, het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht en anderzijds de mate waarin zij zichzelf aan de wet hielden. Dat bleek inderdaad het geval te zijn. Dit resultaat suggereert dat een correcte bejegening van slachtoffers bijdraagt aan het vertrouwen dat zij hebben in politie en justitie en wellicht voorkomt dat zij ook zelf de fout ingaan, maar vanwege het crosssectionele karakter van deze secundaire analyse is enige voorzichtigheid geboden bij het interpreteren van de resultaten. Een alternatieve verklaring voor de resultaten zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat slachtoffers die meer vertrouwen hebben in politie en justitie, ook meer geneigd zijn zich positief uit te laten over de bejegening door deze instanties dan slachtoffers die minder vertrouwen in hen hebben.

Vergelijkbare bevindingen werden meer recent gedaan in een onderzoek van Koster en collega's (Koster, Kunst & Kuijpers, 2015; Koster, 2017, 2018). In dit onderzoek werden slachtoffers die aangifte hadden gedaan bij de politie van een woninginbraak of een geweldsmisdrijf gevolgd in de tijd vanaf het moment van aangifte. Dit gebeurde aan de hand van kwantitatieve interviews die telefonisch werden afgenomen onder slachtoffers van geweldsmisdrijven en woninginbraak die hiervan aangifte hadden gedaan bij de politie in de voormalige politieregio Hollands Midden. Het eerste interview vond plaats binnen een maand na aangifte en het tweede binnen een maand na het eerste interview. Evenals Wemmers (1995, 1996, 1999) lieten de onderzoekers zich inspireren door de procedurele rechtvaardigheidstheorie en wilden zij weten of de mate waarin de respondenten die zich gedurende de eerste maand na de aangifte correct bejegend hadden gevoeld door de politie, positief samenhang met het vertrouwen dat zij een maand later in de politie hadden. Dat

16 De mate waarin slachtoffers positief of negatief over de verschillende partijen waren, hing samen met bepaalde achtergrondkenmerken. Op beide meetmomenten werd bijv. gevonden dat oudere respondenten positiever waren over de manier waarop zij door de politie waren bejegend dan jongere.

was inderdaad het geval. Anderzijds vonden de onderzoekers dat de mate waarin de respondenten zich correct bejegend hadden gevoeld over de tijd, niet samenhang met hun bereidheid om medewerking te verlenen aan het strafrechtelijk onderzoek in de zaak waarvoor zij aangifte hadden gedaan en hun bereidheid tot het doen van aangifte bij een eventuele nieuwe slachtofferervaring. Ook vonden de onderzoekers dat de mate waarin de respondenten zich gedurende de eerste maand na de aangifte correct bejegend hadden gevoeld, negatief samenhang met de mate waarin zij een maand later kampten met symptomen van een posttraumatisch stresssyndroom (PTSS) (Koster et al., 2015; Kunst & Koster, 2017). Deze laatste bevinding sluit aan bij een studie van Kunst, Rutten en Knijf (2013). Geïnspireerd door het leerstuk van therapeutische jurisprudentie (Wexler, 1990, 2000), wilden deze onderzoekers weten of van een correcte bejegening door de politie een therapeutisch effect uitging. Dit onderzochten zij door – op dezelfde wijze als Koster en haar collega’s – slachtoffers van woninginbraak in de tijd te volgen en hen daarbij te vragen naar PTSS-symptomen. Ook in deze studie ging het om slachtoffers die aangifte hadden gedaan bij de politie in de voormalige politieregio Hollands Midden. De mate waarin de respondenten zich tijdens de eerste maand na de aangifte correct bejegend hadden gevoeld door de politie, bleek negatief samen te hangen met de mate waarin zij een maand later kampten met symptomen van PTSS. Dit gold echter met name voor respondenten die in de eerste maand na de aangifte al last hadden van dergelijke symptomen. Voor deze groep ging van een correcte bejegening door de politie dus een therapeutisch effect uit. Beide studies hebben echter een geringe generaliseerbaarheid vanwege hun regionale situering en lage responspercentage; in de studie van Koster en collega’s hebben slechts 201 van de 1029 voor deelname benaderde slachtoffers beide interviews afgerond (19,5%), en in de studie van Kunst en collega’s slechts 95 van de 427 (22,2%).

Ten slotte hebben Laxminarayan en haar collega’s onderzoek gedaan naar het verband tussen enerzijds de mate waarin slachtoffers zich correct bejegend hebben gevoeld tijdens het strafproces en anderzijds hun copingvermogen, hun vertrouwen in het strafrechtssysteem en hun tevredenheid met de uitkomst van het strafproces. Dit deden zij middels afname van een vragenlijst onder slachtoffers van een geweldsmisdrijf die een aanvraag tot een tegemoetkoming in schade hadden ingediend bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven. De mate waarin de respondenten zich tijdens het strafproces correct bejegend hadden gevoeld, hing positief samen met zowel hun copingvermogen als hun vertrouwen in het strafrechtssysteem (Laxminarayan, 2012a, 2012b, 2013; Laxminarayan & Pemberton, 2014). Geen samenhang werd daarentegen gevonden tussen de mate waarin de respondenten zich tijdens het strafproces correct bejegend hadden gevoeld en hun tevredenheid over de uitkomst van het strafproces (Laxminarayan, 2012a, 2013). Een dergelijke samenhang werd overigens wel gevonden door Van der Aa en collega’s in een crosssectioneel onderzoek naar de ervaringen van slachtoffers van verkeersongevallen waarbij de veroorzaker van

het ongeval door het Openbaar Ministerie was vervolgd wegens een verkeersdelict (Van der Aa, Groenhuijsen, Lens, & Lanslots, 2016). In de studie van Laxminarayan (en collega's) lag de respons echter op 21,3% en in de studie van Van der Aa et al. op 20,0%. Ook de resultaten van deze studies zijn dus mogelijk niet generaliseerbaar naar slachtoffers die niet hebben deelgenomen.

Of een correcte bejegening van slachtoffers ook onbedoelde en ongewenste effecten kan hebben, is bij ons weten nog nooit onderzocht.

31.3.2.2 Het recht op ontvangst van informatie over het verloop van het strafproces

Voor wat betreft het onderzoek dat is verricht naar informatievoorziening aan slachtoffers over het verloop van het strafproces geldt hetzelfde als voor het onderzoek dat is gedaan naar de bejegening van slachtoffers tijdens het strafproces. Enkele studies hebben getracht in kaart te brengen hoe slachtoffers tijdens het strafproces over het verloop van hun zaak worden geïnformeerd en welke problemen professionals hierbij zelf ervaren (zie bijv. Van Hecke, Wemmers & Junger, 1990; Van Anandel, 1987). Daarnaast zijn enkele studies verricht op basis waarvan met enige voorzichtigheid iets kan worden gezegd in termen van (in)effectiviteit. De enige experimentele studie op dit gebied is uitgevoerd door Zeilstra en Van Anandel (1990). Zij onderzochten of informatieverschaffing door de politie na aangifte een effect had op de vergeldingsbehoefte van slachtoffers, hun vertrouwen in politie en justitie, hun tevredenheid over de politie, hun aangiftebereidheid, hun verwerking van het misdrijf en hun gevoelens van onveiligheid. Voor het onderzoek hebben zij slachtoffers van 'middelzware' delicten geselecteerd via politiebureaus in Alkmaar en Eindhoven. Geselecteerde slachtoffers werden vervolgens random toegekend aan een conditie waarin alleen per brief informatie over het verloop van het opsporingsonderzoek aan het slachtoffer werd verschaft of aan een conditie waarin deze informatie ook werd verschaft, maar dit gebeurde tijdens een huisbezoek door één of twee politieagenten in uniform. Daarnaast werd een controlegroep samengesteld van slachtoffers die geen informatie van de politie over het verloop van het opsporingsonderzoek ontvingen. Slachtoffers in beide informatiecondities verwachtten minder vaak dat de aan de dader op te leggen straf te licht zou zijn dan slachtoffers die helemaal geen informatie hadden ontvangen. Tussen beide informatiecondities bestonden geen verschillen. Het vertrouwen dat de deelnemers hadden in de politie en hun aangiftebereidheid verschilden niet tussen de verschillende condities. Volgens de onderzoekers kwam dit door de hoge niveaus van vertrouwen onder alle deelnemers. Deelnemers in de huisbezoekconditie leken iets tevredener over de inzet en het optreden van de politie te zijn dan de deelnemers in de briefconditie. Een vergelijking met de niet-informatiegroep werd niet gemaakt. Voor wat betreft de verwerking van het misdrijf werden wisselende resultaten gevonden; tussen de verschillende condities werden geen verschillen gevonden in vermijdingsgedrag. Wel leken deelnemers in de huisbezoekconditie

met iets minder klachten te kampen dan slachtoffers in de briefconditie. Problematisch bij het interpreteren van deze vergelijkingen is wel dat de responspercentages tussen de verschillende condities behoorlijk verschilden: in de huisbezoekconditie was dit 61,5%, in de briefconditie 48,3% en in de niet-informatiegroep 75,0%. Los hiervan zijn de resultaten sowieso niet generaliseerbaar naar slachtoffers die in andere plaatsen dan Alkmaar en Eindhoven aangifte hebben gedaan.

Evenals de bejegening van slachtoffers tijdens het strafproces is ook de informatieverstrekking aan slachtoffers de afgelopen jaren vooral onderzocht aan de hand van crosssectioneel afgenomen vragenlijsten. Ook in dit verband is de Slachtoffermonitor een van de bekendste studies. Zowel bij de afname in 2012 als bij de afname in 2017 gaf een groot deel van de respondenten aan ontevreden of zeer ontevreden te zijn over de informatie die zij tijdens het strafproces van de politie hadden ontvangen over het verloop van de strafzaak.¹⁷ Daarentegen was de overgrote meerderheid tevreden of zeer tevreden over de informatie die zij hierover van het Openbaar Ministerie hadden ontvangen (Timmermans et al. 2012, 2013; Andringa et al., 2017a, 2017b).

Ten slotte biedt ook het eerder besproken onderzoek van Wemmers en collega's inzicht in de ervaringen die slachtoffers hebben met ontvangst van informatie (Wemmers & Van Rongen, 1994; Wemmers et al., 1994; Wemmers, 1995, 1996, 1999). Zij vonden dat slachtoffers die, conform hun wens, door de politie waren geïnformeerd over het verloop van hun strafzaak tevredener waren over het optreden van de politie dan slachtoffers die daar, tegen hun wens in, niet over waren geïnformeerd, en dat zij daarnaast meer vertrouwen in de politie hadden. Beide groepen slachtoffers verschilden daarentegen niet in de mate waarin zij zich verplicht voelden zich aan de wet te moeten houden. Herhaald zij nog maar eens dat de resultaten van dit onderzoek vanwege de geringe respons waarschijnlijk niet generaliseerbaar zijn naar slachtoffers die er niet aan hebben deelgenomen.

Of het informeren van slachtoffers ook onbedoelde en ongewenste effecten kan hebben, is bij ons weten nog nooit onderzocht.

31.3.3 *Conclusies en implicaties voor toekomstig onderzoek*

Op basis van het besproken onderzoek kunnen enkele belangrijke conclusies worden getrokken en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek worden gedaan. In de eerste plaats

17 Een betere uitwisseling van informatie tussen de politie, het Openbaar Ministerie en Slachtofferhulp Nederland lijkt de tevredenheid over de informatieverschaffing onder slachtoffers overigens niet te doen vergroten (zie Timmermans, Tromp & Homburg, 2011).

valt op dat er behoorlijk veel onderzoek is verricht naar de deelname van slachtoffers aan het strafproces. Dat geldt in het bijzonder voor het recht op correcte bejegening en het recht op ontvangst van informatie over het verloop van het strafproces – twee vormen van passieve participatie. Tegelijkertijd lijkt naar het effect van andere participatierechten nog niet of nauwelijks onderzoek te zijn verricht. Dit geldt bijvoorbeeld voor het recht tot inzage in processtukken en het recht tot toevoeging van stukken aan het dossier. Toekomstig onderzoek zal in deze leemten moeten voorzien. In de tweede plaats valt op dat veel van het verrichte onderzoek niet door theorie gestuurd is. De enige theorie die met enige regelmaat is gebruikt om richting te geven aan het onderzoek, is de theorie van procedurele rechtvaardigheid. Echter, deze theorie heeft slechts op een beperkt aantal doelstellingen van de verschillende participatierechten betrekking. Zo kan worden betwijfeld of deze theorie geschikt is om eventuele therapeutische effecten van gebruikmaking van het spreekrecht of het opstellen van een schriftelijke slachtofferverklaring te onderzoeken. Daarnaast is het belangrijk om bij de gebruikmaking van deze theorie en andere theorieën oog te hebben voor de motieven die slachtoffers kunnen hebben om aan het strafproces deel te nemen en voor de verwachtingen die zij van tevoren hebben van hun deelname (vgl. Kunst, Koster, Van Heugten, 2017). Zo zullen slachtoffers die uitsluitend deelnemen in de hoop daardoor de uitkomst van dit proces te kunnen beïnvloeden, de kwaliteit van hun deelname wellicht slechter beoordelen wanneer de aan de dader opgelegde straf niet overeenkomt met de straf die zij wensten en verwachtten. In de derde plaats valt op dat de opzet van de meeste studies het onmogelijk maakt om harde conclusies ten aanzien van (in)effectiviteit te trekken. De meeste studies zijn crosssectioneel, en de paar studies die gebruik hebben gemaakt van een (quasi-)experimentele opzet hadden een hoge non-respons. Van veel studies zijn de resultaten dus waarschijnlijk niet generaliseerbaar naar slachtoffers die niet hebben deelgenomen. Het is overigens maar de vraag of toekomstig onderzoek er wel in zal slagen om uitspraken over (in)effectiviteit te kunnen doen. Veel slachtoffers zijn nu eenmaal niet erg bereidwillig om deel te nemen aan empirisch onderzoek. Het is daarom van belang dat nieuwe initiatieven gefundeerd zijn op een duidelijk theoretisch kader en empirisch onderzoek uit andere onderzoeksgebieden. Uit onderzoek binnen de gezondheidszorg is bijvoorbeeld bekend dat de bejegening van patiënten door hun arts (bijv. een arts die empathisch of juist weinig empathisch reageert richting zijn patiënten) van invloed is op gezondheidsuitkomsten (Kelly, Kraft-Todd, Schapira, Kossowsky & Riess, 2014). Hoewel dit niet hoeft te betekenen dat dit ook geldt voor de bejegening van slachtoffers door professionals die werkzaam zijn binnen de strafrechtstketen, vormt deze bevinding in ieder geval een argument om te veronderstellen dat de bejegening van slachtoffers van invloed kan zijn op hun gezondheid of welbevinden.¹⁸ In de laatste plaats valt op dat nau-

18 Vanzelfsprekend is het bij de gebruikmaking van empirische bevindingen uit andere onderzoeksgebieden wel belangrijk dat niet aan *cherry picking* wordt gedaan, maar dat gebruik wordt gemaakt van onderzoeks-

welijks onderzoek is gedaan naar onbedoelde en ongewenste effecten. We weten bijvoorbeeld niet of alle slachtoffers die gebruikmaken van het spreekrecht eerlijk zijn over de impact die het misdrijf op hen heeft gehad. Voorstelbaar is dat sommige slachtoffers die impact overdrijven om de rechter te beïnvloeden in diens oordeelsvorming over de schuld van de verdachte, de straf die de verdachte opgelegd moet krijgen of de toewijsbaarheid van de vordering benadeelde partij. Kennis hierover is niet alleen van belang om de wetgever in staat te stellen een evenwichtige afweging te maken tussen de belangen die slachtoffers hebben bij deelname aan het strafproces en de belangen die verdachten hebben bij een eerlijk proces, maar ook om bedoelde effecten van slachtofferdeelname aan het strafproces beter te kunnen onderzoeken. Indien sommige slachtoffers de impact die het misdrijf op hen heeft gehad overdrijven, zou het bijvoorbeeld noodzakelijk zijn om in toekomstig onderzoek naar het effect van gebruikmaking van het spreekrecht op het emotionele herstel van slachtoffers te controleren voor dergelijke overdrijving (vgl. Kunst, 2017; Kunst & Winkel, 2015).

31.4 SLOT

In 2008 constateerden Van Dijk, Winkel en Letschert dat ‘de victimologie bloeit’. In het voorgaande hebben we laten zien dat dit zeker ook geldt voor het empirische onderzoek dat is verricht naar de deelname van slachtoffers aan het strafproces; hier is de afgelopen decennia veel onderzoek naar gedaan en de aandacht voor dit onderwerp lijkt nog steeds niet te zijn afgenomen. Desondanks moeten we helaas ook constateren dat de bloei nog niet tot een grote groei van kennis heeft geleid. Zoals we in de vorige paragraaf opmerkten, verhindert de opzet van veel studies het doen van uitspraken over de (in)effectiviteit van slachtofferdeelname aan het strafproces en is nauwelijks iets bekend over onbedoelde en ongewenste effecten. We weten op dit moment dus niet of de huidige slachtofferrechten wel hun doelstellingen behalen en in hoeverre het behalen van die doelstellingen opweegt tegen mogelijke ongewenste effecten. Mogelijk worden de belangen en het welzijn van slachtoffers (en daders) door het huidige palet van slachtofferrechten niet goed of niet op een goede manier gediend (vgl. Biffi et al., 2016¹⁹). Victimologen, beleidsmakers en subsidieverstrekters zullen de komende jaren de handen ineen moeten slaan en samen een

resultaten die gerepliceerd zijn door andere studies en dus consistent zijn. In sommige gevallen, zoals in het door ons gegeven voorbeeld, kan dit blijken uit een bestaande overzichtsstudie, maar in veel gevallen zal een overzichtsstudie nog moeten worden uitgevoerd.

19 Deze onderzoekers trokken een soortgelijke conclusie op basis van een analyse van de internationale literatuur; volgens hen leidt ‘the lack of a sufficient evidence base’ tot ‘a serious impediment for our ability to provide victims with effective care, support and protection and rights that contribute to their well-being and interests’ (Biffi et al., 2016, p. 200).

onderzoeksagenda moeten opstellen en uitvoeren om hier verandering in aan te brengen en er zeker van te zijn dat slachtoffers die willen deelnemen aan het strafproces daarvan kunnen profiteren. De eerste stappen daartoe zijn recent gezet; het ministerie van Justitie en Veiligheid heeft op onze voorspraak het netwerk Victimologie in Nederland (ViNe) geïnitieerd. Dit netwerk heeft onder meer tot doel de praktijk van slachtofferrechten meer *evidence base* te geven. Daarvoor is het wat ons betreft niet alleen noodzakelijk dat er meer en beter empirisch onderzoek wordt verricht, maar ook dat in de praktijk en bij het ontwerpen en implementeren van nieuwe wetgeving en nieuw beleid aandacht wordt besteed aan wetenschappelijke theorieën en empirische bevindingen uit andere onderzoeksgebieden.

LITERATUUR

Aa, S. van der, Groenhuijsen, M., Lens, K., & Lanslots, M. (2016). *Verkeersslachtoffers: Over de strafrechtelijke reactie op (ernstige) verkeersdelicten*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Alta, S., Erp, J. van, Nienhuis, A., Verberk, S., & Verberk, M. (2001). *Evaluatie van de regelgeving slachtofferzorg: Verslag van een onderzoek ter evaluatie van de wet en regelgeving Terwee*. Den Haag: B&A Groep Beleidsonderzoek & -Advies B.V.

Andel, H.G. van (1987). *Evaluatie van de slachtoffercirculaire Vaillant: Een eerste indruk*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Andringa, W., Klein Kranenburg, L., Bouwmeester, J., & Doeschot, F. ten (2017a). *Tweede meting slachtoffermonitor: Hoofdrapport*. Enschede: I&O Research.

Andringa, W., Klein Kranenburg, L., Bouwmeester, J., & Doeschot, F. ten (2017b). *Tweede meting slachtoffermonitor: Bijlagen*. Enschede: I&O Research.

Biffi, E., Mulder, E., Pemberton, A., Santos, M., Valério, M., Vanfraechem, I., & Vorm, B. van der (2016). *Project Ivor: Implementing victim-oriented reform of the criminal justice system in the European Union*. Lissabon: Associação Portuguesa de Apoio à Vítima.

Boom, A. ten (2016). *Slachtoffers van misdrijven door intimi, kennissen of vreemden: Verschillen in context, ervaringen en behoeften met betrekking tot justitie* (Proefschrift Universiteit van Tilburg). Ridderkerk: Ridderprint B.V.

Bosma, A.K. (2019). *Emotive justice: Laypersons' and legal professionals' evaluations of emotional victims within the just world paradigm* (Diss. Tilburg University). Tilburg: Wolf Legal Publishers.

Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap: De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam). Nijmegen: SUN.

Dijk, J.J.M. van (2009). De eerste tien jaren slachtofferhulp in Nederland (1978-1988): De vereniging LOS. In S. Leferink (red.), *Goed recht: 25 jaar Slachtofferhulp Nederland* (p. 34-43). Utrecht: Slachtofferhulp Nederland.

Dijk, J.J.M. van, & Mierlo, F. van (2009). *Leemten in de slachtofferhulpverlening: Resultaten van een verkennend, kwalitatief onderzoek onder verschillende categorieën gedupeerden van ingrijpende gebeurtenissen*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Dijk, J.J.M. van, Winkel, F.W., & Letschert, R.M. (2008). De victimologie bloeit, zij het incognito. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(2), 182-192.

Drost, V., Goedvolk, M., Jongebreur, W., & Walberg, A. (2014). *Wet versterking positie slachtoffers: Procesevaluatie*. Barneveld: Significant.

Elbers, N.A., Meijer, S., Becx, I.M., Schijns, A.J.J.G., & Akkermans, A.J. (2018). *Slachtofferadvocatuur: De rol van de advocatuur in de bijstand van slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven*. Amsterdam: Nederlands Studiecencentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving en de sectie Strafrecht en Privaatrecht van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Goderie, M.J.H., Verkuyl, L., & Overgaag, A.M. (2001). *Juridische opvang slachtoffers seksueel geweld: Het project in Rotterdam-Rijnmond*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Groenhuijsen, M.S. (1995). De landelijke invoering van de wet Terwee. *Rechtshulp*, 4, 3-8.

Groenhuijsen, M.S. (2008). Slachtoffers van misdrijven in het recht en in de victimologie: Verslag van een intellectuele zoektocht. *Delikt en Delinkwent*, 38(2), 121-145.

Groenhuijsen, M.S., & Letschert, R.M. (2008). Reflections on the development and legal status of victims' rights instruments. In M.S. Groenhuijsen & R.M. Letschert (Eds.), *Compilation of international victims' rights Instruments*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Groenhuijsen, M.S., & Slump, G.J. (2013). Waar zit de ruimte voor slachtoffers? De waarde van herstel in en rond het klassieke strafproces. In J.W. Ouwerkerk, T. de Wit, J. Claessen, P. Jacobs, & S. Meijer (red.), *Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel* (p. 135-150). Den Haag: Sdu uitgevers.

Hecke, T. van, Wemmers, J., & Junger, M. (1990). *Slachtofferzorg bij het Openbaar Ministerie: Verslag van een verkennend onderzoek bij een groot parket in het westen des lands*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Hermans, F.H.I.M. (2010). *Trauma en beschaving: Een historisch-sociologisch onderzoek naar de opkomst en verbreiding van de zorg voor slachtoffers van schokkende gebeurtenissen* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam). Diemen/Amsterdam: Arq Psychotrauma Expert Groep/Uitgeverij Boom.

Kampen, M., Keijser J.W. de, & Schoep, G.K. (2013). Het effect van de slachtofferverklaring op de straftoemeting: Een experimenteel onderzoek onder rechtenstudenten. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(1), 24-43.

Kelley, J.M., Kraft-Todd G., Schapira, L., Kossowsky, J., & Riess, H. (2014). The influence of the patient-clinician relationship on healthcare outcomes: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *PLOS ONE*, 9(4): e94207. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0094207>.

Klerx-van Mierlo, F., Pemberton, A., & Lodewijks, I.A.J. (2011). *Vervolg kwaliteitsmeting slachtofferzorg*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Kool, R.S.B., Backers, P., Emaus, J.M., Kristen, F.G.H., Pluimer, O.S., Uhm, D.P. van, & Gelder, E.M. van (2016). *Civiel schadeverhaal via het strafproces: Een verkenning van de rechtspraktijk en regelgeving betreffende de voeging benadeelde partij*. Utrecht: Utrecht Centre for Accountability and Liability Law, Universiteit Utrecht.

Kool, R., & Moerings, M. (2001). *De Wet Terwee: Evaluatie van juridische knelpunten*. Deventer: Gouda Quint.

Kool, R.S.B., Passier, R.C., & Beijer, A. (2006). *Evaluatie implementatie schriftelijke slachtofferverklaring*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, Universiteit Utrecht.

Koolen, I., Heide, M. van der, & Ziegelaar, A. (2005). *De tevredenheid van slachtoffers van misdrijven met de slachtofferzorg*. Leiden: Research voor Beleid B.V.

Koster, N.N. (2017). Victims' perceptions of the police response as a predictor of victim cooperation in the Netherlands: A prospective analysis. *Psychology, Crime & Law*, 23(3), 201-220.

Koster, N.N. (2018). *Crime victims and the police. Crime victims' evaluations of police behaviour, legitimacy, and cooperation: A multi-method study* (Diss. Leiden University). Enschede: Ipskamp Printing.

Koster, N.N., Kunst, M.J.J., & Kuijpers, K.F. (2015). *De politie en slachtoffers van criminaliteit: Het effect van adequaat politietoedelen op de emotionele gesteldheid van slachtoffers en hun bereidheid tot het verlenen van medewerking aan strafrechtelijk onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

KPMG Klynveld Management Consultants (1993). *Evaluatie Terwee: Werklastonderzoek Wet en richtlijn Terwee. Deelrapport 1: onderzoek PréTerwee*. Den Haag: Auteur.

KPMG Klynveld Management Consultants (1994a). *Evaluatie Terwee: Werklastonderzoek Wet en richtlijn Terwee. Deelrapport 2: Onderzoek post-Terwee*. Den Haag: Auteur.

KPMG Klynveld Management Consultants (1994b). *Evaluatie Terwee: Eindrapport werklastonderzoek Wet en richtlijn Terwee*. Den Haag: Auteur.

Kunst, M. (2015). De therapeutische werking van slachtofferdeelname aan het strafproces: Een kritische beschouwing vanuit een psychotraumaperspectief. *Beleid en Maatschappij*, 42(1), 32-45.

Kunst, M.J.J. (2017). Posttraumatische stressstoornis. In P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, R. Horselenberg, & M. Jelicic (p. 541-551), *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie*. Den Haag: Boom juridisch.

Kunst, M.J.J., & Koster, N.N. (2017). Psychological distress following crime victimization: An exploratory study from an agency perspective. *Stress & Health*, 33(4), 405-414.

Kunst, M.J.J., Koster, N.N., & Heugten, J. van (2017). Performance evaluations and victim satisfaction with state compensation for violent crime: A prospective study. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(19), 3027-3044.

Kunst, M.J.J., Rutten, S., & Knijf, E. (2013). Satisfaction with the initial police response and development of posttraumatic stress disorder symptoms in victims of domestic burglary. *Journal of Traumatic Stress, 26*(1), 111-118.

Kunst, M.J.J., & Winkel, F.W. (2015). PTSD symptom reporting and persistent malingering in recipients of state compensation for violent crime victimization: An exploratory study. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 26*(3), 309-324.

Laxminarayan, M.S. (2012a). *The heterogeneity of crime victims: Variations in procedural and outcome preferences* (Diss. Tilburg University). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Laxminarayan, M. (2012b). Procedural justice and psychological effects of criminal proceedings: The moderating effect of offense type. *Social Justice Research, 25*(4), 390-405.

Laxminarayan, M. (2013). Interactional justice, coping and the legal system: Needs of vulnerable victims. *International Review of Victimology, 19*(2), 145-158.

Laxminarayan, M., & Pemberton, A. (2014). The interaction of criminal procedure and outcome. *International Journal of Law and Psychiatry, 37*(6), 564-571.

Lens, K.M.E. (2014). *'Do these words give rise to doubts?': Unraveling the effects of delivering a victim impact statement* (Diss. Tilburg University). Ridderkerk: Ridderprint B.V.

Lens, K.M.E., Pemberton, A., & Bogaerts, S. (2013). Heterogeneity in victim participation: A new perspective on delivering a victim impact statement. *European Journal of Criminology, 10*(4), 479-495.

Lens, K.M., Pemberton, A., Brans, K., Braeken, J., Bogaerts, S., & Lahlah, E. (2015). Delivering a victim impact statement: Emotionally effective or counter-productive? *European Journal of Criminology, 12*(1), 17-34.

Lens, K., Pemberton, A., & Groenhuijsen, M. (2010). *Het spreekrecht in Nederland*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg/PrismaPrint Tilburg.

Letschert, R.M., & Pemberton, A. (2012). Uitbreiding van het spreekrecht in het licht van de zaak Robert M.: Een victimologische reflectie. *Nederlands Juristenblad, 87*(17), 970.

Lind, E.A., & Tyler, T.R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.

- Mierlo, F. van, Pemberton, A., & Tol, R. van (2009). *Van tevredenheid naar kwaliteit: Een meetinstrument voor de slachtofferzorg*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2013). *Recht doen aan slachtoffers*. Den Haag: Auteur.
- Montada, L. (1994). Injustice in harm and loss. *Social Justice Research*, 7(1), 5-28.
- Myers, B., Johnson, S., & Nuñez, N. (2018). Victim impact statements in capital sentencing: 25 years post-Payne. In B.H. Bornstein & M.K. Miller (Eds.), *Advances in psychology and law: Vol. 3* (p. 41-76). Cham, Zwitserland: Springer.
- Pemberton, A., Aarten, P.G.M., & Mulder, E. (2017). Beyond retribution, restoration and procedural justice: The big two of communion and agency in victims' perspectives on justice. *Psychology, Crime & Law*, 23(7), 682-698.
- Slotboom, A., & Wemmers, J. (1994). *Tevree met Terwee? Samenvattende rapportage van de evaluatie-onderzoeken*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Tillaart, J. van den, Timmermans, M., & Homburg, G. (2014). *Secundaire analyse kwaliteitsmeting slachtofferzorg*. Amsterdam: Regioplan.
- Timmermans, M., Tillaart, J. van den, & Homburg, G. (2012). *Eerste meting slachtoffermonitor: Ervaringen van slachtoffers met justitiële slachtofferondersteuning. Deel 1: Politie*. Amsterdam: Regioplan.
- Timmermans, M., Tillaart, J. van den, & Homburg, G. (2013). *Eerste meting slachtoffermonitor: Ervaringen van slachtoffers met justitiële slachtofferondersteuning. Deel 2: Openbaar Ministerie, rechtspraak & Slachtofferhulp Nederland*. Amsterdam: Regioplan.
- Timmermans, M., Tromp, E., & Homburg, G. (2011). *Justitiële slachtofferondersteuning verbeterd: Een evaluatie van de pilot Vernieuwd slachtofferloket*. Amsterdam: Regioplan.
- Vianen, R. van, Maaskant, G., Wijers, M., & Woerds, S. ter (2007). *Positie van slachtoffers van mensenhandel: 1^e trendrapportage 2006*. Utrecht: Adviesbureau Van Montfoort & Verwey-Jonker Instituut.

Wemmers, J.-A. (1995). Victims in the Dutch criminal justice system: The effects of treatment on victims' attitudes and compliance. *International Review of Victimology*, 3(4), 323-341.

Wemmers, J.-A.M. (1996). *Victims in the criminal justice system: A study into the treatment of victims and its effects on their attitudes and behaviour* (Diss. Leiden University). Amsterdam/New York: Kugler Publications.

Wemmers, J.-A.M. (1999). Victim notification and public support for the criminal justice system. *International Review of Victimology*, 6(3), 167-178.

Wemmers, J.M., & Rongen, R. van (1994). *Evaluatie Terwee: Slachtofferonderzoek Wet en richtlijn Terwee. Deel 1: Onderzoek pre Terwee*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Wemmers, J.M., Rongen, R. van, & Servais, P. (1994). *Evaluatie Terwee: Slachtofferonderzoek Wet en richtlijn Terwee*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Wexler, D.B. (1990). *Therapeutic jurisprudence: The law as a therapeutic agent*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.

Wexler, D.B. (2000). Therapeutic jurisprudence: An overview. *Thomas M. Cooley Law Review*, 17, 125-134.

Wingerden, S. van, Moerings, M., & Wilsem, J. van (2007). *De praktijk van schadevergoeding voor slachtoffers van misdrijven*. Leiden: Instituut voor Strafrecht & Criminologie, Universiteit Leiden.

Winkel, F.W. (2012). *Slachtofferschap bij partner-geweld: Een evidentie-gebaseerde victimologische analyse* (Presentatie juridisch postacademisch onderwijs, Universiteit Leiden, cursus Actualiteiten huiselijk geweld). Leiden.

Winkel, F.W., Spapens, A.C., & Letschert, R.M. (2006). *Tevredenheid van slachtoffers met 'rechtspleging' en slachtofferhulp: Een victimologische en rechtspsychologische secundaire analyse*. Tilburg: International Victimology Institute Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Zeilstra, M.I., & Andel, H.G. van (1990). *Informatieverschaffing en schadebemiddeling door de politie: Evaluatie-onderzoek van een experiment bij slachtoffers van misdrijven in Alkmaar en Eindhoven* (Onderzoek en Beleid, nr. 101). Arnhem: Gouda Quint B.V.

